

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИН

Інформація

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який виконує функції національного превентивного механізму, щодо імплементації в Україні Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання

(подається в рамках розгляду сьомого періодичного звіту України щодо імплементації Конвенції на 70-й сесії Комітету проти катувань)

ЗМІСТ

I. Вступ.....	3
II. До питань 18, 28 - реалізація НПМ в Україні.....	4
III. До питання 7 - обмін затриманих та полонених, переведення засуджених з тимчасово окупованих територій.....	10
IV. До питання 10 – щодо приведення визначення злочину «катування» у відповідність до норм Конвенції.....	11
V. До питань 20, 24 – щодо дотримання прав шукачів притулку.....	12
VI. До питань 27, 30-31 – щодо порушень прав людини в пенітенціарних закладах.....	13
VII. До питань 27, 30-31 – щодо умов медичного забезпечення в пенітенціарних установах.....	15
VIII. До питання 41 – щодо засобів стримування до осіб з психічними розладами.....	17

I. Вступ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97 функції національного превентивного механізму покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений).

Виконання цих функцій є пріоритетним напрямком діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Протягом останніх двох років Уповноваженим вжито низку заходів щодо посилення авторитету національного превентивного механізму (далі – НППМ) в Україні та його інституційної спроможності, розбудови кадрового потенціалу як структурного підрозділу з питань НППМ Секретаріату Уповноваженого, так і представників громадськості, які беруть участь в якості моніторів у проведенні моніторингових візитів НППМ, належного фінансового забезпечення виконання функцій НППМ.

Реалізація НППМ здійснюється Уповноваженим у тісній співпраці з представниками міжнародних організацій, українських громадських та правозахисних організацій. Результати реалізації функцій НППМ висвітлюються у засобах масової інформації та на офіційному сайті Уповноваженого з метою зростання рівня поінформованості суспільства про повноваження НППМ.

27 квітня 2020 року представниками Європейського Союзу та Ради Європи було презентовано звіт Ради Європи щодо реалізації Уповноваженим НППМ в Україні.

Міжнародні експерти відзначили низку позитивних змін, які відбулись у НППМ за останні два роки. Зокрема, істотно посилилась роль відділів регіонального представництва Уповноваженого в роботі НППМ, що дало змогу значно збільшити кількість моніторингових візитів.

Високих результатів вдалось досягнути в тому числі завдяки збільшенню громадських моніторів, відібраних на конкурсах. У 2020 році до реалізації функцій НППМ було залучено 175 громадських моніторів в різних регіонах України.

Також міжнародні партнери відмітили, що Секретаріат Уповноваженого продовжує активну аналітичну роботу за підсумками візитів, зокрема, з удосконалення національного законодавства.

30 квітня 2020 року Радою Європи було опубліковано цей звіт на офіційному сайті Ради Європи.

На початку 2017 року Комітет проти катувань надав Уряду України перелік з 42 питань щодо проблематики катувань і жорстокого поводження в Україні. Урядом України підготовлено проект Сьомої періодичної доповіді, в якій надаються відповіді держави на зазначені питання.

Нижче наведено інформацію Уповноваженого як національної інституції, на яку покладено виконання функцій НППМ, стосовно поставлених Комітетом проти катувань питань щодо імплементації Конвенції проти катувань та інших

жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання в Україні.

II. До питань 18, 28 - реалізація НПМ в Україні

В межах здійснення функцій національно превентивним механізмом Уповноваженим здійснюється відвідування місць утримання під вартою, визначених у статті 4 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (далі – Факультативний протокол), з метою посилення, якщо необхідно, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. За результатами таких візитів відповідним органам надаються рекомендації для поліпшення поводження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання.

Відповідно до положень Факультативного протоколу та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97 в структурі Секретаріату Уповноваженого функціонує Департамент з питань реалізації НПМ

Повноваження НПМ, закріплені у Факультативному протоколі, повною мірою відображені у структурі Департаменту НПМ.

Так, згідно з вимогами Факультативного протоколу однією із основних функцій НПМ є реалізація превентивних заходів із недопущення порушень прав людини в місцях несвободи, які полягають, зокрема, у наданні пропозицій та зауважень до чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів, системному аналізі ситуації з дотримання прав людини за результатами відвідувань місць несвободи, стані виконання державними органами рекомендацій, наданих за наслідками візитів, та реагування на звернення громадян або їхніх представників на випадки порушення прав, вжитті заходів з їх відновлення.

З огляду на це, структура Департаменту НПМ передбачає відділи моніторингу дотримання прав людини на належне утримання та нормативно-правового забезпечення прав людини на належне утримання, до повноважень яких віднесено підготовку та внесення на розгляд Уповноваженого проектів відповідних актів реагування на прояви неналежного поводження, контроль за виконанням внесених рекомендацій, актів реагування Уповноваженого, підготовка методичних матеріалів для проведення моніторингових візитів, проведення моніторингу та експертного аналізу чинних актів законодавства та проектів нормативно-правових актів щодо їх відповідності стандартам, спрямованим на дотримання прав осіб, які тримаються в об'єктах контролю, підготовка проектів нормативно-правових актів із зазначених питань.

Починаючи з 2018 року у структурі Департаменту НПМ закріплено принцип мультифункціональності посадових обов'язків персоналу, який здійснює інспектування об'єктів контролю, з метою забезпечення можливості

відвідування ним усіх типів місць несвободи, стовідсоткової взаємозамінності, збільшення обсягів охоплення моніторинговими візитами місць несвободи.

З прийняттям Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII для Секретаріату Уповноваженого вперше передбачено окрему бюджетну програму для виконання заходів із реалізації НПМ на суму 2,6 млн гривень.

Таким чином, забезпечено виконання рекомендацій Підкомітету ООН з попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, включених до Доповіді за результатами офіційного візиту в Україну з 19 по 25 травня та з 05 по 09 вересня 2016 року. Підкомітетом було наголошено на необхідності забезпечення НПМ необхідними ресурсами для виконання своєї роботи, зокрема, щоб це фінансування передбачалося окремою статтею в національному щорічному бюджеті і призначалося конкретно для реалізації національного превентивного механізму.

Зазначені кошти у 2019 році були спрямовані на здійснення моніторингових візитів до місць несвободи, проведення заходів з обміну досвідом з представниками НПМ інших країн, напрацювання засад функціонування та моделі електронного реєстру національного превентивного механізму.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX також передбачено відповідні кошти за бюджетною програмою для виконання заходів із реалізації НПМ.

Крім того, у 2020 році Уповноваженим отримано грант зі Спеціального фонду Підкомітету ООН з протидії катуванням на реалізацію проекту щодо виконання рекомендацій Підкомітету ООН з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2020 році.

Проектом передбачено розроблення та впровадження в роботу електронної уніфікованої форми звіту за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму (що дасть змогу забезпечити збільшення рівня охоплення місць несвободи шляхом оптимізації витрат часу на підготовку таких звітів), підвищення обізнаності утриманців і персоналу місць несвободи про мандат та діяльність національного превентивного механізму шляхом видання відповідних посібників і буклетів.

В межах здійснення функцій національно превентивним механізмам Уповноваженим здійснюється відвідування місць утримання під вартою, визначених у статті 4 Факультативного протоколу, без попереднього повідомлення про час і мету відвідування, з метою посилення, якщо необхідно, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. За результатами таких візитів відповідним органам надаються рекомендації для поліпшення поводження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання.

Відвідування місць несвободи здійснюється із залученням представників громадських організацій, експертів та фахівців на договірних засадах у форматі «Омбудсман +». Протягом 2018 року до відвідувань місць несвободи було залучено 153 громадських монітори, у 2019 році – 175.

На сьогоднішній день в Україні налічується близько 5 044 установ та інших об'єктів, які можуть належати до місць несвободи у розумінні статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», що перебувають у сфері правового регулювання 10 державних інституцій (Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Служби безпеки України, Державної судової адміністрації України).

При цьому, на жаль, в Україні не ведеться облік приватних закладів для осіб похилого віку, наркозалежних осіб. Тому вони не включені до вищезгаданої кількості місць несвободи.

Працівниками Департаменту НПМ, працівниками структурних підрозділів регіональних представництв Секретаріату Уповноваженого за участю громадських моніторів та експертів проводилися планові візити, в тому числі повторні – з метою перевірки стану усунення попередньо виявлених порушень, і позапланові (зумовлені необхідністю перевірки інформації про порушення прав людини в діяльності тієї чи іншої установи, зокрема про застосування катувань та жорстокого поводження, яка міститься у письмових зверненнях громадян, правозахисників, повідомленнях у ЗМІ).

Протягом 2018 року було проведено 375 моніторингових візитів до місць несвободи різних типів, у 2019 році – 711, у січні – березні 2020 року (до початку карантинних заходів в Україні) – 139.

За результатами моніторингових візитів органам, у сфері управління яких перебувають місця несвободи, та безпосередньо керівництву таких місць внесено рекомендації про усунення порушень прав осіб.

Крім того, за наслідками моніторингових візитів Уповноваженим було внесено акти реагування до правоохоронних органів. За результатами розгляду цих актів реагування правоохоронними органами у 2018 році органами прокуратури було розпочато досудове розслідування у 74 кримінальних провадженнях, у 2019 році – у 63 кримінальних провадженнях (в тому числі 40 проваджень розпочато органами Державного бюро розслідувань). Підставами для кримінальних проваджень стали виявлені факти незаконних дій працівників правоохоронних органів, нанесення тілесних ушкоджень, катувань, зловживання службовим становищем, залишення в небезпеці.

Результати моніторингових візитів відображені в спеціальних доповідях Уповноваженого. Так, протягом 2019 року Уповноваженим внесено до Верховної Ради України та оприлюднено для громадськості чотири спеціальні доповіді з питань реалізації національного превентивного механізму: «Про стан

реалізації національного превентивного механізму у 2018 році», «Про стан дотримання права на охорону здоров'я та медичну допомогу в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України», «Про стан дотримання прав людини на належне утримання в закладах, які надають паліативну допомогу», «Про стан додержання прав дітей у закладах інституційного догляду в Україні за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму в 2018 році» (з текстами цих доповідей англійською мовою можна ознайомитись на офіційному сайті Уповноваженого за посиланням: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/npm/provisions/reports/>).

Усі доповіді містять чіткі рекомендації органам державної влади, виконання яких повинно поліпшити поводження з позбавленими волі особами та умови їхнього утримання в місцях несвободи.

У травні 2020 року підготовлено дві спеціальні доповіді Уповноваженого: «Про стан реалізації національного превентивного механізму у 2019 році» та «Про стан імплементації положень Стамбульського протоколу в Україні як інструменту ефективного документування тортур та інших видів жорстокого поводження чи покарання». Наразі доповіді передано до видавництв для друку, у подальшому буде здійснено переклад на англійську мову і надіслано міжнародним партнерам для ознайомлення.

Аналіз виконання рекомендацій Уповноваженого засвідчує, що органами влади вживаються заходи щодо їх імплементації. Зокрема, удосконалено порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади, запроваджено процедури моніторингу надання соціальних послуг Міністерством соціальної політики України та обласними державними адміністраціями, в усіх пенітенціарних закладах облаштовано інформаційні стенди з контактною інформацією Уповноваженого для звернень у разі порушень прав утримуваних осіб. Крім того, частково виконані рекомендації щодо обладнання приміщень органів поліції відповідно до вимог міжнародних стандартів, проведення ремонтів у кімнатах для затриманих та ізоляторах тимчасового тримання, гауптвахт та кімнат для затриманих Військової служби правопорядку Збройних сил України, приміщеннях інтернатних закладів для дітей.

В той же час, невиконаними залишаються рекомендації Уповноваженого щодо забезпечення належних умов перебування в пенітенціарних закладах. Міністерством юстиції України не врегульовано порядок надання медичної допомоги засудженим до обмеження волі, у діяльності місць несвободи повною мірою не імplementовані положення Стамбульського протоколу щодо фіксації фактів катувань та жорстокого поводження.

У відповідності до статті 19 Факультативного протоколу в рамках реалізації функцій НПМ Уповноваженого надаються пропозиції та зауваження до чинного законодавства або законопроектів, спрямовані на усунення умов, що сприяють порушенням прав людини в місцях несвободи, фактам катувань та

жорстокого поводження.

З цією метою у 2018 році Уповноваженим надано пропозиції до більш ніж 40 проєктів або чинних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано мали вплив на права людини в місцях несвободи, а у 2019 році понад 100.

З метою сприяння виконанню функцій НПМ та розширення участі громадськості у його реалізації в липні 2018 року створено Координаційну раду під головуванням Уповноваженого, до складу якої на паритетних засадах увійшли заступники керівників центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких діють об'єкти контролю та представники міжнародних і громадських організацій, що займаються моніторингом стану дотримання прав людини, зокрема, Програми розвитку ООН в Україні, Верховного комісара ООН з питань біженців, Ради Європи, Офісу Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, Міжнародної організації з міграції та інших.

Рівень представництва у Координаційній раді дає можливість забезпечити належне реагування відповідних органів на факти порушення прав людини в місцях несвободи та прийняття узгоджених рішень.

В умовах пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Уповноваженим продовжує здійснюватись постійний контроль за дотриманням прав людини в місцях несвободи.

Так, з урахуванням рекомендацій Підкомітету ООН з недопущення катувань (25.03.2020 та 07.04.2020) та Переліку принципів, що стосуються поводження із особами, позбавленими свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, затверджених Європейським комітетом проти катувань (20.03.2020), такий контроль проводиться шляхом:

проведення моніторингових візитів до місць несвободи з метою вивчення стану забезпечення заходів із запобігання та поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2;

онлайн-моніторингу (у телефонному режимі) місць несвободи та скерування інформаційних запитів до обласних державних адміністрацій та інших суб'єктів, в сфері правового регулювання яких перебувають місця несвободи;

відслідковування тенденцій захворюваності на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2 (на вимогу Уповноваженого керівниками центральних органів влади, у підпорядкуванні яких знаходяться місця несвободи, здійснюється щоденне інформування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про випадки підозр та підтвердження цього захворювання серед утримуваних осіб та персоналу місць несвободи – станом на 15.06.2020 у місцях несвободи налічується хворих 98 осіб з числа утримуваних осіб та 133 з числа персоналу);

підготовки пропозицій до нормативно-правових актів та їх проєктів, які стосуються питань дотримання прав людини в місцях несвободи в умовах карантину.

З метою організації цільових моніторингових візитів до місць несвободи з метою вивчення стану забезпечення заходів із запобігання та поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 було розроблено рекомендації для працівників Секретаріату Уповноваженого і громадських моніторів та проведено онлайн-навчання щодо їх застосування.

У період з 07 квітня – 15 червня 2020 року проведено 207 цільових моніторингових візитів. Зокрема, 70 візитів до слідчих ізоляторів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, 21 – до органів поліції, 22 – до закладів охорони здоров'я, 56 – до закладів соціального захисту населення, в тому числі до 20 будинків для пристарілих і наркологічних центрів приватної форми власності.

За результатами проведених моніторингових візитів звіти та акти реагування з рекомендаціями про усунення виявлених порушень було скеровано до центральних та місцевих органів виконавчої влади, в сфері правового регулювання яких перебувають місця несвободи.

З метою усунення порушень прав громадян в умовах карантинних заходів Уповноваженим внесено 6 подань на Міністра юстиції України та 1 подання на мера міста Києва щодо усунення виявлених порушень прав громадян, а також направлено лист до Міністра охорони здоров'я України щодо забезпечення пенітенціарних установ швидкими тестами на SARS-CoV-2.

За наслідками розгляду подань Уповноваженим Міністерством юстиції України вжито низку організаційних заходів щодо облаштування приміщень для ізоляції хворих ув'язнених, закуплено засоби індивідуального захисту, антисептичні засоби та надано їх персоналу та утримуваним особам тощо.

Протягом червня 2020 року і в подальшому до відміни карантинних обмежень буде продовжуватись проведення моніторингових візитів до місць несвободи усіх типів та підпорядкування.

В рамках проведення онлайн моніторингу місць несвободи проведено опитування персоналу 52 місць несвободи. Зокрема, 25, де виявлено випадки захворювання на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, а також напередодні Міжнародного дня захисту дітей було здійснено дистанційний моніторинг 27 закладів для дітей всіх регіонів України, в кожному з яких перебувають найуразливіші категорії дітей: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю тощо.

За результатами опитування надано рекомендації щодо мінімізації поширення хвороби та недопущення порушень прав і свобод людини.

Важливе значення для зниження ризику захворювання на гостру респіраторну хворобу COVID-19 в установах пенітенціарної системи

є скорочення чисельності утримуваних осіб.

З метою забезпечення прав ув'язнених та засуджених на життя та охорону здоров'я в умовах пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19 Кабінетом Міністрів України з врахуванням пропозицій Уповноваженого внесено на розгляд Верховної Ради України два відповідні законопроекти: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, в установах виконання покарань та місцях попереднього ув'язнення» (zareestrovaniy u Verkhovniy Radі Ukraini za № 3396 від 27.04.2020); «Про амністію засуджених (щодо запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2)» (zareestrovaniy u Verkhovniy Radі Ukraini za № 3397 від 27.04.2020).

Уповноваженим скеровано листи до Голови Верховної Ради України, голови профільного Комітету Верховної Ради України та керівників усіх фракцій і депутатських груп у Парламенті з проханням сприяти якнайшвидшому їх схваленню.

Законопроект про амністію засуджених і ув'язнених був підтриманий на засіданні профільного Комітету Верховної Ради України 06.05.2020. За розрахунками Міністерства юстиції України, у випадку прийняття цього законопроекту Парламентом, буде звільнено понад 3 000 в'язнів.

III. До питання 7 - обмін затриманих та полонених, переведення засуджених з тимчасово окупованих територій

Уповноваженим ведеться список засуджених, які на момент втрати контролю за пенітенціарними установами на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, утримувалися в зазначених закладах і бажають, відповідно до їх письмових заяв або заяв їхніх родичів, адвокатів, представників, бути переміщеними на підконтрольну Уряду України територію. Станом на червень 2020 року нараховується 570 осіб, які тримаються в установах виконання покарань, розташованих на тимчасово окупованій території у Донецькій області, та 191 особа, яка тримається в установах виконання покарань, розташованих на тимчасово окупованій території у Луганській області, які відбували покарання в пенітенціарних установах на момент початку збройної агресії проти України стосовно яких до Уповноваженого надійшли звернення з приводу переведення на контрольовану Урядом України територію для подальшого відбування покарання.

За безпосередньої участі Уповноваженого протягом грудня 2018 року – вересня 2019 року на підконтрольну Україні територію з в'язниць на тимчасово окупованій території у Луганській області було передано 373 засудженого громадянина України: 12 грудня 2018 року – 42 особи, 07 лютого 2019 року – 33 особи, 20 березня 2019 року – 60 осіб, 22 квітня 2019 року – 60 осіб, 24 травня 2019 року – 60 осіб, 24 липня 2019 року – 64 особи, 12 вересня 2019 року – 54 особи.

З тимчасово окупованої території у Донецької області 13 грудня 2018 року

передано 13 осіб. Питання переведення з 13 грудня 2018 року по даний час громадян України, які утримуються на тимчасово окупованій території Донецької області ускладнене у зв'язку із відсутністю бажання у осіб, під контролем яких вони перебувають, передавати їх без пояснення підстав такого рішення.

Із загальної кількості переданих у 2018-2019 роках осіб 150 звільнено у зв'язку із відбуттям призначеного покарання.

Окремо до Уповноваженого надходять звернення в інтересах громадян України, незаконно затриманих на тимчасово окупованих територіях в Донецькій та Луганській областях з початку такої окупації. Інформація щодо порушення прав і свобод такої категорії осіб опрацьовується спільно зі штабом Служби безпеки України, Міжнародного червоного хреста та моніторингової місії ООН в Україні.

IV. До питання 10 – щодо приведення визначення злочину «катування» у відповідність до норм Конвенції

З метою приведення визначення кримінального злочину «катування» у відповідність до вимог Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання Урядом України було розроблено та внесено до Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» (реєстр. № 0892 від 29.08.2019), погоджений з Уповноваженим.

Проте, у зв'язку зі зміною складу Уряду України у лютому 2020 року цей законопроект був знятий з розгляду Верховної Ради України.

На сьогоднішній день Урядом України не внесено до Верховної Ради України законопроект аналогічного змісту.

Крім того, Україна дотепер офіційно не забезпечила безумовне виконання приписів Стамбульського протоколу в повному обсязі. Його положення імплементовані в практику роботи державних органів влади лише частково.

З метою вивчення стану справ з фіксацією ознак можливих катувань та подальшого реагування на ймовірні випадки катувань та на інші види неналежного поводження щодо осіб, які перебувають у місцях несвободи, під час моніторингових візитів НПМ забезпечено проведення анонімного анкетування працівників поліції, пенітенціарних установ, психіатричних лікарень та психоневрологічних інтернатів, та осіб, які перебувають у відповідних закладах.

Під час моніторингових візитів та анкетування було досліджено процедури виявлення і документування ознак можливих катувань та подальшого реагування на ймовірні випадки катувань та на інші види неналежного поводження щодо осіб, які перебувають у місцях несвободи. Крім того, було вивчено відповідні процедури звернення постраждалої особи до закладу охорони здоров'я по медичну допомогу у зв'язку із отриманням

тілесних ушкоджень, завданих посадовими особами відповідних місць несовободи людини.

Результати дослідження відображено у спеціальній доповіді Уповноваженого «Про стан імплементації положень Стамбульського протоколу в Україні як інструменту ефективного документування тортур та інших видів жорстокого поводження чи покарання». У доповіді Уповноваженого надано рекомендації центральним органам виконавчої влади надано низку рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів фіксації фактів катувань та жорстокого поводження, а також щодо необхідності приведення положень Кримінального кодексу України у відповідність до вимог Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання в частині визначення кримінального злочину «катування».

Найближчим часом доповідь буде подана до Верховної Ради України.

V. До питань 20, 24 – щодо дотримання прав шукачів притулку

Статтею 26 Конституції України визначено, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Відповідно до положень пункту 2.2 Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, затверджених наказом МВС України від 07.09.2011 № 649, рішення щодо прийняття заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, приймається Державною міграційною службою України протягом робочого дня, в який до нього звернулася відповідна особа.

Частиною шостою статті 5 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановлено виключний перелік підстав, за якими шукачеві захисту може бути відмовлено у прийнятті заяви, а саме: (1) якщо заявник видає себе за іншу особу або (2) якщо заявнику раніше було відмовлено у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, за відсутності умов, передбачених пунктами 1 чи 13 частини першої статті 1 цього Закону, якщо зазначені умови не змінилися.

Проте, у ході моніторингових візитів НПМ у 2018 – 2019 роках неодноразово виявлялися факти відмов у прийнятті заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, що є порушенням положень Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Тобто таких осіб фактично не допускали до процедур звернення за міжнародним захистом.

Більше того, у серпні 2029 року було виявлено випадок прийняття Державною міграційною службою України рішення про примусове повернення громадянина Республіки Таджикистан Г. до країни походження або третьої

країни та заборону в'їзду на територію України на 3 роки, яке рішенням суду визнано протиправним і скасоване. При цьому, невиконання громадянином Г. у зазначений строк незаконного рішення про примусове повернення стало підґрунтям для його затримання та подальшого поміщення до пункту тимчасового перебування іноземців.

Крім цього, під час моніторингових візитів до пунктів тимчасового перебування іноземців надходили непоодинокі скарги від іноземців та осіб без громадянства на те, що після їх затримання працівники Державної міграційної служби України не надають їм копій протоколів затримання, копій рішень судів про затримання та поміщення до пунктів тимчасового перебування іноземців, копій рішень щодо примусового видворення. Не забезпечується переклад цих документів, участь кваліфікованих перекладачів на судових засіданнях та доступ до безкоштовної правової допомоги під час затримання та розгляду адміністративних позовів у судах. Таким чином, у затриманих іноземців відсутня фактична можливість оскарження прийнятих щодо них рішень у передбачений законодавством України десятиденний строк.

За фактом виявлених порушень прав і свобод громадян протягом 2018 – 2020 років Уповноваженим направлялися акти реагування, звіти та листи до Міністерства внутрішніх справ України, Державної міграційної служби України, а також Державного бюро розслідувань, органів прокуратури щодо проведення розслідування за фактом порушення прав громадян.

Варто зазначити, що Міністерством внутрішніх справ України разом з Державною міграційною службою України розроблено проєкт Закону України «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства», який спрямований на вирішення зазначених вище питань. Законопроект погоджено з Уповноваженим, проте не сьогодні він не внесений в установленому порядку до Верховної Ради України.

VI. До питань 27, 30-31 – щодо порушень прав людини в пенітенціарних закладах

Моніторингові візити НПМ Уповноваженого у 2018 – 2020 роках засвідчили, що в пенітенціарних установах продовжують мати місце факти неправомірного застосування до засуджених фізичної сили та спеціальних засобів. Під час запровадження спеціальних режимів не забезпечується відеофіксація усіх етапів та заходів, які вживаються адміністраціями установ та групами швидкого реагування відносно засуджених та ув'язнених, що призводить до численних порушень прав таких осіб.

Так, під час моніторингового візиту до Кропивницького слідчого ізолятора (візит відбувся у грудні 2019 року) отримано велику кількість скарг на тортури та жорстоке поводження, допущене співробітниками груп швидкого реагування під час проведення заходів в рамках особливого режиму в установі – застосування скотчу для обмеження можливості пересування, побої. При цьому не фіксувалися отримані в'язнями тілесні ушкодження. Вживалися

заходи, спрямовані на приховування реальної чисельності осіб, які їх отримали. Не надавалась медична допомога потерпілим. Загалом 82 ув'язненим та засудженим нанесено тілесні ушкодження. Тільки після втручання Уповноваженого було забезпечено права в'язнів на медичну допомогу та правовий захист. За виявленими фактами Державним бюро розслідувань проводиться досудове розслідування.

Системними є факти принизливого ставлення з боку персоналу установ пенітенціарної системи та загального числа засуджених до певних категорій засуджених, так званих відторгнутих. Такі особи змушені перебувати у непристосованих приміщеннях, виконувати найбруднішу роботу, постійно зазнаючи проявів жорстокого поводження від персоналу та решти засуджених.

Продовжують виявлятися факти катувань та жорстокого поводження в Олексіївській виправній колонії № 25. Під час моніторингового візиту представників Уповноваженого до цієї установи у січні 2020 року встановлено, що під час запровадження особливого режиму в установі внаслідок застосування фізичної сили та спеціальних засобів 22 засудженим нанесено тілесні ушкодження. За наслідками виявлених фактів Державним бюро розслідувань проводиться досудове розслідування за статтею 127 Кримінального кодексу України (катування).

Також за зверненням Уповноваженого Державним бюро розслідувань проводиться досудове розслідування за статтею 127 Кримінального кодексу України (катування) за фактами утримання засуджених у непристосованих для проживання приміщеннях пекарні понад 4 місяці (Жовтоводська виправна колонія № 26) та за фактами неналежного забезпечення температурного режиму, вологості повітря, забезпечення питною водою та здійснення медичного обстеження в умовах, що порушують права засуджених на повагу до їх гідності (Кам'янська виправна колонія № 34)».

Протягом 2018 року до Уповноваженого надійшло 1 666 звернень та скарг громадян щодо порушення прав людини в пенітенціарних установах, у 2019 році таких скарг було 1 775 (при чому 1023 скарги на неналежні умови тримання у в'язницях, 43 - на порушення права на свободу від катувань).

Під час моніторингових візитів до більшості відвіданих СІЗО встановлено порушення вимог Закону України «Про попереднє ув'язнення», Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5, зокрема в окремих в'язнів відсутні належні матеріально-побутові умови тримання, їм не надано індивідуальні спальні місця, більшість камер переповнені, у зв'язку з чим утримувані особи змушені спати по черзі. Під час розміщення в'язнів адміністрацією установи не враховується фактична площа камер, унаслідок чого порушується визначена законодавством норма площі на одну особу, а також порушується право останніх на восьмигодинний сон у нічний час тощо.

Також за результатами більшості візитів виявлено небезпечний стан електричних мереж у камерних приміщеннях, використання яких може призвести до травматизму або летальних випадків, що свідчить про небезпеку для життя та здоров'я утримуваних осіб та є грубим порушенням вимог Правил пожежної безпеки в Україні.

В установах виконання покарань перебувають засуджені з вадами здоров'я та потребують постійного стороннього догляду і допомоги. Проте всупереч міжнародним та національним нормам в установах не створено комплексних умов перебування людей з особливими потребами. Немає поручнів, пандусів, спеціальних камер для тримання, технічних засобів реабілітації та медичних спеціалістів для забезпечення відповідних умов для реабілітації даної категорії в'язнів.

Необхідно зазначити, що з метою наближення законодавства України, що регулює порядок та умови утримання осіб, взятих під варту, до стандартів обмежень прав людини Ради Європи, зокрема Європейського комітету з питань запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню, народними депутатами України внесено до Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про попереднє ув'язнення» (щодо імплементації окремих стандартів Ради Європи) (реєстр. № 0882 від 29.08.2019). Реалізація його норм позитивним чином вплинула б на умови перебування ув'язнених осіб в пенітенціарних установах. Законопроект прийнятий Верховною Радою України у першому читанні. Проте наразі на друге читання не винесений.

VII. До питань 27, 30-31 – щодо умов медичного забезпечення в пенітенціарних установах

Другий рік поспіль на низькому рівні залишається забезпечення права осіб на охорону здоров'я та медичну допомогу у переважній більшості місць несвободи пенітенціарної системи.

Зазначеному питанню було приділено значну увагу у спеціальних доповідях Уповноваженого «Про стан реалізації національного превентивного механізму у 2018 році», «Про стан дотримання права на охорону здоров'я та медичну допомогу в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України за 2018 рік» (з текстами цих доповідей англійською мовою можна ознайомитись на офіційному сайті Уповноваженого за посиланням: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/npm/provisions/reports/>).

У цих документах Міністерству юстиції України було надано низку рекомендацій щодо усунення порушення прав людини і забезпечення надання належної медичної допомоги.

Проте суттєвого поліпшення ситуації у 2019 році не відбулося. Відсутність необхідних ліцензій на здійснення медичної практики, неукомплектованість вакансій лікарів, недостатність ліків, недбале проведення медичних оглядів, неналежне ведення медичної документації характеризують

стан реалізації права на охорону здоров'я і медичну допомогу в більшості установ пенітенціарної системи.

Результат спільного з громадськістю дослідження стану дотримання прав осіб на медичну допомогу в пенітенціарних установах засвідчив негативні тенденції у цьому напрямі. Залишаються невирішеними питання:

належного рівня обстеження в'язнів на туберкульоз та надання медичної допомоги хворим на різні форми туберкульозу;

безперервного лікування антимікобактеріальною терапією ув'язнених, які хворіють на заразну форму туберкульозу;

безперервного лікування високоактивною антиретровірусною терапією ув'язнених, які мають ВІЛ-позитивний статус;

приховування фактів отримання засудженими та ув'язненими тілесних ушкоджень під час перебування в установах;

належного забезпечення медичних частин необхідним обладнанням та медикаментами;

непроведення або формальне проведення медичних оглядів в'язнів при звільненні зі штрафних приміщень або застосування до них спецзасобів;

відсутності організації медичного забезпечення в'язнів під час їх етапування (переміщення в'язнів хворих на заразні інфекційні хвороби (туберкульозу) відбувається загальним порядком етапування, без забезпечення необхідної ізоляції та засобів індивідуального захисту, що сприяє погіршенню епідеміологічної ситуації з туберкульозу).

Під час моніторингових візитів НПМ до пенітенціарних установ виявлено факти ненадання належної медичної допомоги. Як приклад, через відсутність ліцензій на провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, багатопрофільні лікарні пенітенціарної системи не здійснювали оперативних лікувань (операцій), через неможливість застосування загального наркозу.

Порядком взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної терапії, який затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної служби України з контролю за наркотиками від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156, передбачено порядок забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії осіб, які утримуються в пенітенціарних установах.

Незважаючи на це, мають місце факти переривання лікування замісної підтримувальної терапії. Таким особам проводять лише детоксикацію в умовах установи.

Протиепідемічні і профілактичні заходи в установах потребують додаткової уваги. В багатьох установах не створено комісій з інфекційного контролю туберкульозу, відсутні інфекційні ізолятори.

Через відсутність спеціального стаціонарного транспорту, призначеного для етапування пацієнтів до спеціалізованих туберкульозних лікарень для обстеження, встановлення або виключення діагнозу, хворі зі встановленим

діагнозом туберкульозу етапуються без урахування профілю резистентності та в окремих випадках з іншими в'язнями, які не хворіють на зазначену хворобу, що не відповідає вимогам інфекційного контролю за туберкульозом.

Водночас необхідно зазначити, що окремі рекомендації Уповноваженого було виконано. Зокрема, у 2019 році розпочато виконання рекомендацій щодо забезпечення виконання вимог наказу Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної служби України з контролю за наркотиками від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії». Так, у 2019 році вперше закуплено препарати антиретровірусної терапії для засуджених та ув'язнених (975 схем). Відповідно до вимог наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4092/5 затверджено протокол Пілотного проєкту щодо запровадження замісної підтримувальної терапії в Бучанській виправній колонії № 85.

На сьогодні частково виконано рекомендацію щодо забезпечення ліцензування лікарняних закладів, медичних частин та фельдшерських пунктів в установах виконання покарань відповідно до законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ, «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VІІІ та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 року № 285, і забезпечення кваліфікованими кадрами.

VІІІ. До питання 41 – щодо засобів стримування до осіб з психічними розладами

Факти жорстокого поводження, пов'язані із надмірною ізоляцією підопічних, застосуванням непередбачених законодавством засобів фіксації (наприклад, одягу з подовженими рукавами для зав'язування рук) залишаються поширеними в системі соціального захисту населення.

В інтернатних установах триває практика застосування фізичного обмеження, в тому числі до дітей віком від 6 до 18 років та молоді на тривалий строк неналежними засобами. Наприклад, зі слів підопічних Дніпрянського психоневрологічного інтернату Херсонської обласної ради (візит відбувся у вересні 2019 року), за порушення ними порядку та спроби втечі їх карають тим, що прив'язують до прибитої до підлоги залізної скоби на ланцюг. Про зазначений факт свідчили сліди на щиколотках дітей, що залишилися після фіксації, та зазначена скоба у підлозі

Моніторинг закладів із надання психіатричної допомоги системи охорони здоров'я і надалі встановлює випадки гамування пацієнтів, які подекуди призводить до жорстокого поводженням з ними. Триває практика застосування

фізичного обмеження та/або ізоляції без документального підтвердження цього факту у низці відвіданих психіатричних лікарень.

Так, під час візиту до Обласної клінічної психіатричної лікарні м. Слов'янськ (візит відбувся у лютому 2019 року) виявлено особу, яка була прикута до ліжка кайданками протягом шести днів. Вона перебувала під охороною співробітників поліції, які не могли пояснити підстав для застосування таких заходів і надати належно оформленої ухвали суду.

У жодній лікарні немає окремих палат для застосування фізичного гамування, фіксація відбувається на очах в інших пацієнтів. У частині відвіданих закладів фіксування пацієнтів відбувається до ліжок з панцерними сітками. Зазначене є порушенням пункту 3.5 Стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Стандарти КЗК) «Гамівні засоби в психіатричних лікувальних закладах для дорослих» [СРТ/Inf (2017) 6] і може призвести до жорстокого поводження з пацієнтами.

Аналіз ситуації щодо усунення системних порушень прав і свобод осіб, які утримуються в закладах охорони здоров'я, наданих у щорічній доповіді Уповноваженого за 2018 рік, спеціальній доповіді «Про стан реалізації національного превентивного механізму у 2018 році», а також за результатами моніторингових візитів НППМ у 2019 році, свідчать, що такі рекомендації виконуються частково.

Зокрема, невиконано рекомендації щодо приведення Правил застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації, затверджених наказом МОЗ України від 24.03.2016 № 240, у відповідність до Стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню «Гамівні заходи в психіатричних лікувальних закладах для дорослих» [СРТ/Inf(17)].

У травні 2020 року МОЗ надало на погодження Уповноваженому проєкт наказу про внесення відповідних змін, проте його положення не повною мірою відповідали Стандартам Європейського комітету з питань запобігання катуванням від 21.03.2017 (зокрема, в частині заборони піддавати пацієнтів фізичному обмеженню у присутності інших пацієнтів). У зв'язку з цим, Уповноваженим надано пропозиції та доповнення до вказаного проєкту акта.